

Vlašínová, Vlasta

[**Đurišin, Dionýz. Z dejín a teórie literárnej komparatistiky**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1972, vol. 21, iss. D19, pp. 168-170

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107558>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

stva, jehož ústřední postavou byla Božena Němcová, a tlumočí jejich názory na Kláčelovu koncepci utopického socialismu a abstraktního humanismu. Podstatnou část Loužilových výkladů zaujímá interpretace Hanušova filosofického systému a názorového vývoje, a to od jeho genetické (také dialektické nebo spekulativní) metody až k empirickému eklekticismu „jako specifické filosofické metodě zkoumání dějin“ (str. 50). Hanuš tím překračoval hranice filosofie, a tak vlastně — podle Loužilových výkladů — ztrácel kvalifikaci filosofa; pokusil se „sesadit samu filosofii z postavení vědy“ — a proto vlastně už dříve, nežli ho rakouská vláda sesadila z katedry filosofie na universitě, sestoupil z ní Hanuš sám. Je to pozoruhodný výklad Hanušovy filosofické dráhy a jeho životního ztroskotání; výklad, který hledá vlastní příčiny tohoto vývoje a těchto událostí nikoli ve vnějších okolnostech bachovského období (nebo aspoň ne jediné v nich), ale ve vnitřních dispozicích (a indispozicích) jedince. V jistém smyslu analogický byl ostatně případ Fr. M. Klácela.

Loužilova studie přináší nejen ucelený pohled na Hanušův život a na jeho filosofické dílo, ale pokouší se s úspěchem o nové pojetí této osobnosti a jejího tvůrčího odkazu. Určuje místo i význam Hanušovy filosofie v našem předbřeznovém myšlení a nachází konkrétní spojení Hanušových filosofických názorů s celkovým úsilím nejprogressivnější vrstvy naší mladé inteligence čtyřicátých a padesátých let o vymanění z myšlenkového područí, do něhož byl znovu a znovu vtačován celý duchovní život v Rakousku. Právě z tohoto širšího společenského hlediska jeví se Hanušův význam jako důležitý.

V druhém oddílu svazku nacházíme ukázky z Hanušova díla, sestavené do tematických celků a volené tak, aby obsáhly všechny klíčové fáze Hanušova vývoje. Knihu uzavírá oddíl dokumentů, důležitých zejména k objasnění Hanušova nuceného odchodu z university; mimo jiné je zde otisknuta Hanušova Obrana proti nařčení z hegelianismu, zachovaná v Hanušově pozůstalosti a poprvé otisknuta Jaromírem Loužilem ve Sborníku Národního musea r. 1964.

Dušan Jeřábek

Dionýz Ďurišin, *Z dějin a teorie literární komparatistiky* (SAV, Bratislava 1970, 403 strany)

Dionýz Ďurišin, vědecký pracovník Ústavu světových literatur a jazyků SAV v Bratislavě, přesunuje v posledních letech svůj komparatistický zájem z konkrétního výzkumu literárních vztahů slovensko-ruských (Gogol, Lermontov, Turgeněv ve slovenské literatuře) do oblasti teoretické, jak o tom svědčí jeho *Problémy literární komparatistiky* z roku 1967 i nový soubor prací *Z dějin a teorie literární komparatistiky* z roku 1970.

Třináct studií, z nichž sedm bylo již dříve publikováno v periodikách nebo prosloveno na literárněvědných konferencích, tvoří v doplněné a přepracované podobě zajímavou a pro mladou vědeckou generaci užitečnou knížku. Autor v ní rekapituluje a kriticky hodnotí dosavadní výsledky komparatistického bádání doma i v zahraničí a hledá impulsy pro další výzkum.

Kniha je rozvržena do tří oddílů, z nichž první je zaměřen historicky (*Z dějin literární komparatistiky*), druhý teoreticky i metodologicky (*K teorii porovnávacího skúmania literatury*) a třetí je věnován literárněvědné problematice překladů (*Preklad z porovnávacího hľadiska*).

V historickém oddíle podává Dionýz Ďurišin vývoj slovenské komparatistiky od Šafaříka až po Bakoše a oceňuje i podíl českých vědců J. Vlčka, A. Pražáka, F. Wollmana aj. na jejím konstituování jako vědní disciplíny. Ve zvláštních studiích ukazuje ke třem pramenům, z nichž by mohla současná komparatistika čerpat podněty, a to k historické poetice N. A. Veselovského, teoretickým výbojům ruské formální školy (V. Šklovskij, J. Tynjanov, R. Jakobson, B. Ejchenbaum, V. Žirmunskij, B. Tomaševskij) a k československému strukturalismu, představovanému J. Mukařovským, F. Vodičkou na straně české a M. Bakošem, K. Rosenbaumem na straně slovenské.

Teoretický oddíl knihy zahajuje stať informativního charakteru, týkající se předmětu a cíle komparatistiky, vztahu generální literatury k literaturám národním, meziliterárních vztahů a souvislosti. V další studii konfrontuje autor dvě koncepce srovnávací literatury, a to normativní francouzskou (C. Pichois a M. Rousscau, *La littérature comparée*) a chorvatskou, inklinující ke strukturalismu (A. Flaker, *Književne poredbe*). Znovu zde promýšlí autor otázku periodizace světové, resp. evropské literatury, přijímá členění podle literárních slohů a navrhuje ještě další segmentaci podle literárních typů a druhů (např. romantismus byronský, scottovský, folklorizující atd.). Z hlediska vyšších literárních celků pokládá Ďurišin za

metodicky účelně vyčlenit skupiny geograficky, státoprávně, jazykově a geneticky blízké. Flakerovo rozlišení skupin literárně zákonodárných a nezakónodárných vcelku přijímá, ale odmítá jim přiznat jakýkoli hodnotící význam. V oblasti překladové problematiky konstatuje Đurišin, že Francouzi setrvávají na tradiční zprostředkující funkci překladu, zatímco chorvatský badatel Flaker (jehož pojetí je Đurišinovi bližší) zdůrazňuje spolutvářející funkci překladové literatury v literárněhistorickém procesu. Obě pojetí, myslím, nejsou v rozporu, naopak, mohou se doplňovat — jak se ostatně v praxi děje — a to podle cíle, které umělecký překlad sleduje v literaturách s bohatší či méně bohatou historickou tradicí.

Z teoretického oddílu knihy je pozoruhodná stať „Literárna komunikácia a komparatistika“, v níž autor prověřuje některé uznávané kategorie komparatistické kategoriemi teorie informací. V literárně komunikativním vztahu autor—dílo—příjemce pokládá Đurišin pro komparatistiku za výchozí poslední člen. Příjemce je několikery, a to: 1. čtenář — tvůrce konvence, 2. literární kritik — usměrňovatel literární komunikace, 3. literární vědec — posuzovatel funkčnosti ve vývojové řadě, 4. překladatel — realizátor literární informace ve vlastní řadě, a konečně 5. recipující umělecká literatura jako celek. Zde měl Đurišin rozlišit individuálního a kolektivního příjemce, neboť individuální příjemce (literární kritik, literární vědec, překladatel) reaguje na přijímané dílo přímo (kritikou, statí, překladem), kdežto kolektivní příjemce (čtenářstvo, nakladatelé, cenzori, umělecká škola, literární generace, národní literatura jako celek) působí nepřímou, že tvoří prostředí s jistou estetickou konvencí, normou a tradicí. Funkci prvotního informačního kanálu má podle Đurišina řada autor₁—dílo₁—autor₂—dílo₂ (event.: autor—dílo—překladatel—překlad), které odpovídá v komparatistickém pojmosloví interním vztahům. Funkci druhotného kanálu má řada autor—dílo—kritik—stať, tedy tzv. externí projevy vztahu. Pochybnost vyvolává Đurišinovo tvrzení, že druhotný informační kanál je předpokladem pro uskutečnění prvotního informačního kanálu (str. 189). Skutečnost, že se externí vztahy v praxi často projevují před vztahy interními, neopravňuje zobecňující závěr, že druhotný informační kanál p o d m í n ě je prvotní, vždyť vztah díla k dílu (tj. interní vztah, D₁-D₂, prvotní kanál) se uskutečňuje i bez prostřednictví kritiky či literární vědy. Aplikace zákonů teorie informací na literární komparatistiku vede Đurišina k odmítnutí hodnotících termínů „vliv“ (protože odsouvá do pozadí moment tvořivosti přijímačeho kontextu), „aktivní“ a „pasivní“ recepce (protože všechny formy recepce předpokládají dotváření a překonávání recipovaného jevu). „Integrační“ a „diferenční“ formy recepce přijímá jenom jako pojmy relativní platnosti, označující pozitivní nebo negativní význam informace pro výstavbu literárního jevu. Domnívá se, že pro určení dosahu forem recepce v literárním vývoji je důležité zjistit jednak poměr informací jednotlivých kanálů (autor, dílo, literární prostředí, mimoliterární skutečnost), jednak poměr kreace (tvorby) k meta-kreaci (napodobení) v jednotlivých složkách i v celku (str. 195). Je-li podíl prvků kreace (tvůrčích prvků) určující pro charakter díla jako celku, dá se mluvit o podstatném (konstitutivním) dosahu formy recepce. V opačném případě je forma recepce nepodstatná (akcidenční). Jestliže jsem správně pochopila Đurišinův poněkud složitý výklad, pak by nové termíny svědčily o rozdílném pojetí forem recepce: zatímco rozlišování integračních a diferenčních forem vychází z recipovaného jevu, rozlišení konstitutivních a akcidenčních forem vychází z jevu recipujícího, z jeho inovační funkce v recipujícím kontextu. K takovému pojetí druhu recepce však směřoval Dionýz Đurišin již dříve a nezdá se, že by vyplývaly z uplatnění teorie informací v této oblasti literárněvědného bádání.

Třetí oddíl knihy, věnovaný problematice překladu, k níž inklinují také některé studie oddílů předcházejících, zahajuje přednáška „Překlad v systéme porovnávacieho skúmania literatúry“ proslovená roku 1968 na VI. mezinárodním sjezdu slavistů. Autor v ní navrhuje začlenit překlad do genetických meziliterárních vztahů a — na rozdíl od sovětské badatelky G. I. Neupokojevové — ho nepokládá za pouhou formu působení či vlivu, ale za vyšší projev vztahu, který může, ale nemusí vykazovat vliv (působení je např. nulové u jevů vývojově neadekvátních nebo anachronických).

Za nedostatek Đurišinova souboru studií pokládám skutečnost, že jejich autor často operuje termíny, které hlíže nedefinuje, ač jich užívá v zúženém nebo naopak rozšířeném významu. Při rozkolísanosti dnešní naší literárněvědné terminologie, na niž slyšíme nářky z mnoha stran, bylo by zapotřebí vrátit se k dobrým a osvědčeným způsobům starých badatelů, kteří na počátku svých vědeckých pojednání vymezovali pojmy nebo odkazovali alespoň k autorům, v jejichž pojetí pojmů užívají. Tak např. v Đurišinově teoretické úvaze o uměleckém překladu v literární vývojové řadě (viz Literárna komunikácia a komparatistika) není jasné, zda pod věrným překladem myslí doslovný nebo kongeniální překlad a v jakém vztahu je k oběma takzvaný překlad realistický; dále, zda překlad „programově nerespektující požadavky věrnosti“ znamená překlad volný nebo adaptační. Autor si v závěru citované

studie klade v podstatě dvě otázky: jakou informaci překlad přináší a podle jakých kritérií je třeba překlad hodnotit. Překladatele chápe jako zvláštní druh příjemce, který transformuje informaci ve vlastní kód a ve vlastní vývojové řadě. V tak zvaném věrném překladu je originál jediným zdrojem informací (str. 204), avšak v překladu „programově nerespektujícím požadavky věrnosti“ je zdrojem informací kromě originálu i celá oblast vnitroliterární (str. 209). Je-li u věrného překladu jedinou mírou hodnocení množství a kvalita posunů i shod v poměru k originálu, pak u překladu nevěrného toto kritérium nestačí a je nutno je doplnit kritériem poměru kreační a metakreační složky v přijímající struktuře (to je, řečeno srozumitelněji, poměru tvůrčích a reprodukčních prvků v překladu). Autoru stati jde o rozlišení dvou různých přístupů k hodnocení překladu: chceme-li zjistit intenzitu a kvalitu působení originálu v jinojazyčném prostředí (to znamená, je-li východiskem jev recipovaný), pak se dá uplatňovat požadavek věrnosti; jde-li nám však o zhodnocení překladatelské koncepce a významu překladu v přijímající literatuře (tj. je-li východiskem jev recipující), pak je nutno klást požadavek tvůrčího přínosu.

Obecné úvahy o uměleckém překladu doplňuje řada Ďurišových monografických studií o binárních vztazích: Turgeněv ve slovenské literatuře, Vajanský a ruská literatura, Nezabudovy překlady z Lermontova (Překlad jako prejav medziliterárneho vzťahu), Píseň o kupci Kalašnikovovi ve slovenských překladech (Literárnohistorická podmienenosť prekladateľských postupov) a jiné, z nichž některé — zdá se — teprve dodatečně byly přizpůsobeny později vykrystalizovaným autorovým názorům (v případě Vajanského, Nezabudova).

Recenzované knize škodí, bohužel, špatně provedená korektura: Potřebia m. Potebňa, filozofický elektricismus m. eklekticismus (str. 41), zákonisti m. zákonitosti (str. 192), proti tumo m. proti tomu (str. 169), v republice k diskusi m. v replice k diskusi (str. 77), ni muskala m. ni muskula (str. 61), vzaimstvovanija m. zaimstvovanija (str. 28), Schlagen m. Schlangen (str. 59) a mnoho jiných. Trapnými i komickými chybami znešvařený text svědčí o nepečlivé redakční práci.

Jako celek je Ďurišova kniha ve svých podnětech sice poněkud roztěkaná, ale je užitečná rekapitulací komparatistických výsledků bádání předchozích generací a sympatická svým upřímným hledáckým zaujetím. Zvláště je nutno na ní ocenit autorovo úsilí vydobýt překladové problematice příslušné místo v komparatistice a ukázat na umělecký překlad jako svérázný a konkrétní projev meziliterární koexistence, jehož analýzou lze odhalit specifické rysy literárních jevů a procesů v národní i světové literatuře.

Vlasta Vlašínová

Růžč, kterouž smrt zavřela. (Vybrala, k vydání připravila, předmluvou, poznámkami, vysvětlivkami a slovníčkem opatřila Zdeňka Tichá. Odeon, Praha 1970, 699 stran)

Ve své antologii, která vyšla jako 61. svazek edice Živá díla minulosti, věnovala se Zdeňka Tichá neprávem opomíjené oblasti naší starší literatury. Její pohled je velmi objektivní a svým způsobem objevný zvláště tam, kde upozorňuje na jednostrannost dosavadního chápání religioznosti baroka ve vývoji české národní kultury (předmluva str. 7—29). Změna společenské struktury, podněcená myšlenkami humanistů, se skutečně mohla projevit v následujícím období ztrátou „centri securitatis“, které se hledalo buď ve faktickém nebo v alegorickém příklonu k náboženské mystice; to pak vedlo podle Tiché k prolínání racionálního s iracionálním a k prohloubené alegoričnosti, která spolu s prvky subjektivní (zvláště milostné) lyriky tvoří jednu ze základních složek novodobého českého básnictví. Z tohoto důvodu bude nutné prozkoumat barokní tvorbu mnohem hlouběji nežli dosud.

Kromě této základní problematiky předkládá Tichá několik dalších problémových okruhů: otázku tzv. barokní gotiky, vztah mezi překladem a přebásněním cizích předloh, přelid hlavních zobrazovacích postupů barokního básnictví, situaci kancionálové tvorby, vztah „vyšší“ literatury k literatuře lidové a pololidové a tzv. novotaření v jazyce barokního období. Ke každému okruhu přičiňuje Tichá několik základních poznatků a své závěry dokládá analýzou děl autorů uvedených v antologii. Tento postup umožňuje čtenáři hlouběji porozumět textům, které tvoří reprezentativní výběr českého literárního baroka. Tichá sem zařadila ukázky z díla Jana Rozenpluta (Kancionál), Adama Michny (Česká mariánská muzika, Loutna česká, Svatoroční muzika), Matěje Václava Šteyera (Kancionál Český), Jana Josefa Božana (Šlaviček rájský), dialog Ztracený duše hádka s tělem svým, dále Bedřicha Bridela (Život svatého Ivana, Jesličky, Píseň o velebné boží drahé svátosti oltární, Rozjímání svatého Ignacia a Co Bůh? (Clověk?)), Jana Amose Komenského (Kancionál), Felixe Kadlinského (Zdoroslaviček v kratochvilném hájíčku postavený), Jana Ignáce Dlouhovského (Zdoroslaviček na poli požehna-